
KÖZÉPKOR

A középkori Európa gazdaság- és társadalom-történetének modern feldolgozása

Ha létezik a történelemtudománynak olyan területe, melyről az utóbbi száz évben rengeteg tanulmány és monográfia látott napvilágot, akkor a középkor gazdaság- és társadalomtörténete kétségkívül ezek közé tartozik. Ugyanakkor hiába a megjelent művek sokasága, a kutatott terület tényleges állapotáról nincs konszenzus a történészek között: a különböző, éppen uralkodó eszmei irányvonalakkal összefüggésben mindig eltérően, más-más perspektívából értelmezték az európai történelem eme meghatározó korszakának gazdasági és társadalmi viszonyait. A középkor volt már primitív, barbár, élehetetlen, sötét korszak és harmonikus, kiegyensúlyozott, dicső éra – éppen annak megfelelően, hogy az adott kor adott politikai irányzata vagy ideológiája milyen véleményt hangoztatott a gazdasági, társadalmi állapotokról. Napjaink teljes társadalmi egyenlőségre, politikai korrektségre törekvése, a fogyasztói társadalom és az annak termelő kapitalista piacgazdaság eszméje is természetesen utat talált a középkori gazdaság- és társadalomtörténet illetően revideálásához, mégpedig *Steven A. Epstein* összefoglaló monográfiájában.

Steven A. Epstein a Kansas-i Egyetem (University of Kansas) professzora, kutatási területe az érett és késő középkori kereskedelem, gazdaság és társadalom története, melyben már több művet is megjelentetett, mint amilyenek a *Genoa and the Genoese*,¹ a *Purity Lost: Transgressing Boundaries in the Eastern Mediterranean*,² a *Speaking of Slavery: Color, Ethnicity and Human Bondage in Italy*³ vagy a *Wage Labor and Guilds in Medieval Europe*⁴.

A szerző az 1000-tól 1500-ig terjedő korszakot vizsgálja annak megfelelően, hogy felvetett kérdése a következő: a frissen betelepült Európából, ahol éppen csak lezárultak a nagy népmozgások, hogyan lett ötszáz év alatt

1 *Genoa and the Genoese*. Chapel Hill, 1996.

2 *Purity Lost: Transgressing Boundaries in the Eastern Mediterranean*. Baltimore, 2007.

3 *Speaking of Slavery: Color, Ethnicity and Human Bondage in Italy*. Ithaca (New York), 2001.

4 *Wage Labor and Guilds in Medieval Europe*. Chapel Hill, 1991.

a világ betelepítője és meghódítója. Ennek kulcsát a kapitalizmus és a fogyasztói társadalom kialakulásában látja, bár ügyel arra, hogy a korszakot ne a modernkori viszonyoknak megfelelően, hanem a középkorra igaznak tartott – malthusianista alapvetésekkel nagyjából megfeleltethető – viszonyrendszerben értelmezze.

Mivel a kutatott téma túlzottan széleskörű, s a monográfia csupán az ismeretek összefoglalására, nem pedig kifejtésére szorítkozik, az Epstein által használt irodalom javarészt szakmunkákból áll, melyek között modernnek éppúgy szerepelnek, mint *Marc Bloch* vagy *Henri Pirenne* klasszikusnak számító munkái. Eredeti középkori forrásokat csak ritkán, többnyire egy-egy példa szemléltetésének alkalmával használ, akkor is gyakran forrásfeldolgozásból emeli át.

Epstein műve ugyan csak az érett és kései – az ő fogalmazásában egyszerűen kései (*later*) – középkor vizsgálatát tűzi ki célul, valójában végigköveti Európa teljes ezen időszakának több mint ezer esztendejét. A monográfia első fejezetét mintegy felvezetésként a kora-középkor gazdasági és társadalmi viszonyrendszerének felvázolására szenteli, bemutatja a római „fogyasztói társadalom” és az urbanizáltság összeomlásával keletkezett új Európát, ami még mindig az antikvitás Földközi-tenger központú Európája, s amelyet északon a kereszténység, délen az iszlám, együttesen pedig a rabszolga-kereskedelem egységesít. A kora-középkor lassú ütemű, de stabil fejlődése a X. század válságában megtörik, amikor is a vikingek, magyarok és arabok támadásai megingatják az Európa legnagyobb részét magába foglaló Karoling- és bizánci struktúrákat, hogy létrejöhessen a falusi gazdaságokon alapuló feudális háló és az új, a Földközi-tengeri tengelytől, Afrikától elszakadt Európa.

Az érett- és késő-középkori Európa gazdaság- és társadalomtörténetének tárgyalását a mezőgazdaság és a vidéki élet viszonyainak bemutatásával kezdi, felvázolja, hogy a XI. és XIV. század közötti klimatikus optimum hatására hogyan nő meg a termőszazon időtartama, az Európa északi és déli felén eltérő földtípusokon milyen művelési struktúrák uralkodnak, s milyen a mezőgazdaság központjaiként szolgáló falvak élete. Nagyvonalakban szemlélteti a feudális háló felépítését, majd külön kitér az ekkoriban Bizáncban uralkodó szisztéma bemutatására. Külön alfejezetet szentel a demográfiának és az ahhoz használható forrásanyag bemutatásának.

A középkori kereskedelem kapcsán végigjárja az ahhoz szükséges tényezőket: a kereskedőket, a kereskedelmi technikákat, a szerződési típusokat, az üzletkötés formáit, valamint az árukat és azt, hogy egyes országok, illetve területek milyen szerepet töltöttek be az árutermelés, valamint a for-

galmazás terén, egyes monokultúras gazdaságok miként maradhattak fenn a kiterjedt kereskedelmi hálóknak köszönhetően. Külön fejezetet szentel a városok bemutatására, és ehhez Brugge és Pisa városait veszi példának, miszerint Brugge az északi, Pisa a déli típusú kereskedővárosok mintája lehet. A városok gazdasági életben betöltött szerepének említésekor szól a várost körülvevő területre gyakorolt hatásról, a városok kereskedelmi, pénzverési, piactartási jogairól, valamint a középkori ipar legfőbb tényezőiről, a céhek-ről és azok rendszeréről. Epstein körbejárja az érett középkorban jellemző gazdaságpolitikai és „közgazdasági” irányvonalakat, melynek során azon következtetést vonja le, hogy a fejlődés látszólagos stagnálását az okozta, hogy az államhatalmak a termelési ráta fokozása helyett inkább a fogyasztás mértékét igyekeztek korlátozni. Külön kitér zsidók és muszlimok kereskedelemben, pénzváltásban, hitelezésben betöltött szerepére, ugyanakkor kiemeli, hogy a keresztény társadalom kirekesztő volt velük szemben, gyakorta váltak bűnbakká.

A nyugati történetírói hagyomány példáját követve Epstein külön fejezetet szentel az 1315–1322 közötti nagy éhségnek és az 1348-as pestisjárványnak. A krízisek okainak, jellemzőinek és történetének bemutatása mellett a szerző kitér azok gazdasági és társadalmi hatására is. A népessége egyharmadát elvesztett Európa előtt új távlatok nyíltak meg, beköszöntött a „munka aranykora”, a bérek gyors ütemű emelkedése, melyet ugyan az államhatalmak megpróbáltak korlátozni, mégis új, gyors ütemet adott Európa eleddig lassú fejlődésének. Az általános, keresztény, európai közgondolkodásban is változások álltak be, az egyház addigi megkérdőjelezhetetlen hatalma és tekintélye megingott, az erkölcsök szabadosabbak lettek, ezeknek pedig fontos funkciója lett a késő-középkor gyors ütemű gazdasági fejlődésében. A szabadabban gondolkodó és viselkedő emberek olyan találmányokat fedeznek fel, vagy vesznek át, mint a vízszintes szövőszék, a szélmalom, a szemüveg, a puskapor vagy a könyvnyomtatás. A mentalitásbeli változás legfontosabb szegmense a komfort keresése, az aszketizmus levetkőzése lett, mely számos ipar, leginkább és leglátványosabban a textilipar felemelkedéséhez és gyors ütemű növekedéséhez vezetett, Európában újból megjelent a „fogyasztói társadalom”.

Az éhség és a pestis letűnésével korántsem állt be a béke és a nyugalom időszaka, a XIV. század a háborúk korszaka, melyeknek természetszerűleg gazdasági és társadalmi vonatkozásai is vannak. A gazdasági vonatkozások közül Epstein szerint a pénzügyi a legfontosabb: a háborúk az elhúzódó időtartamok és az egyre komplexebb fegyverzetek hatására egyre költségeesebbé váltak, s ez az állandó aranypénzek bevezetéséhez vezetett. A társa-

dalmi vonatkozások közül a XIV. század második felét jellemző általános nyugtalanság kiemelendő, a szerző három példát, a Jacquerie-t (1358), a ciompi-lázadást (1378) és az angol parasztfelkelést (1381) ismertet.

Az utolsó fejezet a „Tizenötödik századi portrék” címet viseli, s olyan, a késő-középkori kereskedelmi és üzleti életben jelentős személyek, illetve közösségek bemutatását tartalmazza, mint az 1427-es összeírás Firenzéje, az avignoni születésű Francesco di Marco Datini (1335 k. –1410), a francia Jacques Coeur (1395–1456) vagy az angliai Paston család, akik mind a kapitalista gondolkodásmód képviselői voltak. A fejezet végén Epstein röviden összefoglalja, hogy a XV. század végére a stabilizálódott mezőgazdasággal létrejön az ipari társadalom megjelenésének egyik alapvető feltétele, ami mellé csatlakozik a megnövekedett piaci fogyasztás és a földrajzi felfedezésekkel kitáruló horizontok, melyek egy új történelmi korszak hajnalát jelzik.

Epstein műve rendkívül információ-gazdag, és bár témája mind kronológiailag, mind földrajzilag hatalmas teret fed le, igyekszik semmi felett sem elsiklani. A teljességre való törekvés szemmel látható, olyan, összefoglaló kötetekben általában ritkán bemutatott térségekre, mint Szardínia vagy Izland is kiterjed a szerző figyelme, ugyanakkor Közép- és Kelet-Európa minden szempontból alulreprezentált. A szerző megpróbál mindent összefüggésben értelmezni, s ez és lendületes stílusa nem teszi lehetővé a kitekintéseket, ami így helyenként a címben is jelzett teljesség rovására megy. Összességében elmondható, hogy Epstein nagy célt tűzött ki maga elé, amit nagyjából sikerült is teljesítenie: műve modern és korszerű összefoglalónak bizonyul egy sűrűn tanulmányozott és sokféleképpen interpretált témában.

Steven A. Epstein: *An Economic and Social History of Later Medieval Europe* (A késő középkori Európa gazdaság- és társadalomtörténete), 1000–1500. Cambridge, Cambridge University Press, 2009. Pp. 290 o.

Kiss Sándor